

Kadın ve Alevilik

Dr. Hayal Hanoğlu

<https://orcid.org/0000-0001-8092-610X> & hayalh@gmail.com

Yayımlanma Tarihi:

2 Temmuz 2025

İndirilme Tarihi:

25.06.2026

Önerilen Atıf: Hanoğlu, Hayal (2025). Kadın ve Alevilik. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. <https://www.aleviansiklopedisi.com/madde-x/kadin-ve-alevik-6660/> (Erişim Tarihi: 25.06.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

URI /isil/DE-4607

LOBID

lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/D E-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143
Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet

Alevilik'te kadın, yalnızca toplumsal yaşamın değil, inanç dünyasının da kurucu unsurudur. Alevi teolojisinde kadın rahmi, "doğum kapısı" anlayışıyla Hakk'ın ilk tecelli ettiği yer olarak kutsanır; bu ontolojik yaklaşım, Alevi inanç sisteminde kadına varoluşsal bir merkezîyet kazandırır. Kutsal dişlilik, Ana Fatma gibi figürler aracılığıyla doğa ve kozmik sembollerle bütünleşmiş biçimde temsil edilir. Ocak sistemindeki 'Ana' konumu ve tarihsel kadın önderlikleri, bu özgün konumun toplumsal yansımalarını oluşturur. İbadette cinsiyet ayrımının bulunmaması, kıyafet zorunluluğunun olmaması ve kız çocuklarının eğitime verilen önem, Alevi inanç pratiğinin eşitlikçi yönlerini pekiştirir. Ancak bu söylem, pratikte her zaman tam olarak karşılık bulmaz; Alevi kadınlar çok katmanlı eşitsizliklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu madde, Alevilik'te kadının kutsallık, temsil ve toplumsal deneyim bağlamındaki yerini çok yönlü biçimde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ana, Ana Fatma, Analık, Can, Doğum Kapısı, Hakk Kapısı, Kadın, Toplumsal Cinsiyet

Teolojik Temeller: Kutsallık Bağlamında Kadın

Alevi inanç sisteminde kadın, yalnızca toplumsal değil, aynı zamanda teolojik düzeyde de merkezi bir konuma sahiptir. Kadın, Hakk'ın ilk tecelli ettiği varlık olarak görülür; doğum ise sadece biyolojik değil, aynı zamanda varoluşun ve inanç kozmolojisinin başlangıç noktasıdır. Yirminci yüzyılda yaşamış, Dersim-Erzincan bölgesinin tanınmış pirlere ve Alevi alimlerinden Başköylü Hasan Efendi, doğum kapısı üzerine derin bir felsefi yorum sunar. Ona göre, "Hak doğumda ispat olunur" ve bu nedenle doğum kapısı "Hakk'ın kapısıdır".[1] Tüm varlığın bu kapıdan geçtiğine inanılır; doğum, yalnızca bir başlangıç değil, hakikatin yeryüzünde tezahürüdür (Özcan 1992).

Hasan Efendi'ye göre doğum kapısı kadında tecelli eder; kadın, bu kapının "nişangesi" (işareti, nişanı) olarak kabul

edilir. Bu nedenle ona büyük bir saygı gösterilir ve kadınların bu yönüyle dokunulmaz olduğu ifade edilir. Bu anlayış, kadının yalnızca bireysel değil, tüm varlık için ortak bir deneyimin taşıyıcısı olduğunu vurgular. Doğum, sadece insanların değil, tüm varlığın başlangıç noktası olarak görülür. Bu nedenle, doğum kapısı Hakk'ın birinci kapısı olarak tanımlanır; bütün peygamberlerin, evliyaların ve velilerin bu kapıdan geldiği kabul edilir. Dolayısıyla kadın, hakikatin cisimleştiği kutsal bir varlık olarak konumlandırılır. Kadın rahmi, kutsalın geçtiği ve ilahi hakikatin yeryüzünde tecelli ettiği bir geçit olarak görülür (Özcan 1992).

Bu yaklaşımda doğum, yalnızca yeni bir hayatın başlangıcı değil; aynı zamanda varlığın sürekliliğini sağlayan ilahi bir hakikatin görünür hâle gelmesidir. Kadın, bu sürecin taşıyıcısı ve temsilcisi olarak Hakk'ın yeryüzündeki yansımasıdır. Alevilik'te kadın, yalnızca eşit değil, aynı zamanda kutsaldır; varoluşun, inancın ve yolun kurucu unsurudur. Bu anlayış, kadını yalnızca toplumsal olarak yücelten değil, varoluşsal düzeyde değerli ve dokunulmaz bir özne olarak konumlandırır. Bu bağlamda kadına, 'yolun sahibi ve anası' olarak mürşitlik verilmiştir.

Ana Fatma figürü, bu kutsallığın somutlaştığı inançsal modeldir. Manevi saflığın ve ezoterik bilgeliğin simgesi olan Ana Fatma, güzellik, temizlik ve ışıkla/'nur'la özdeşleştirilir. Özellikle Dersim'de, dolunay, Ana Fatma'nın yansıması/görüntüsü olarak kabul edildiğinden, dolunay zamanlarında insanlar "*Ya asma bumbarekê, ya sîreta Ana Fatma!*" (Ya kutsal ay, ya Ana Fatma'nın sureti!) diyerek dua eder, ay ışığının düştüğü yerleri üç kez öperek niyaz ederler. Ana Fatma, Alevi kadınlarına hem manevi hem dünyevi düzeyde bir rol modeli sunar; onların inanç ve toplum içindeki yerini güçlendirir.

Analık Kurumu

Alevi toplumsal yapısında kadınların dinsel otorite alanındaki temsili çoğu zaman sınırlı olsa da, ocak sistemine dayalı geleneksel yapılar içinde "ana" figürü özel bir öneme

sahiptir. Ana, Ocak soyuna mensup kadını ifade eder ve bu soy bağı, ona belirli bir manevi meşruiyet ile toplumsal statü kazandırır. Kadınlar, bu konum sayesinde inanç aktarımı, dua, himmet ve cemaat içindeki manevi rehberlik gibi alanlarda söz sahibi olurlar.

Her ne kadar analık makamı doğrudan pır/dedelik yetkisini içermese de, bu durumun tarihsel ve coğrafi koşullarla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Kış aylarında uzak köylere talipleri ziyarete gitme geleneği, zorlu doğa koşulları ve çocuk bakımının büyük ölçüde kadınlara yüklenmesi gibi etkenler nedeniyle bu görev çoğunlukla ocak mensubu erkekler tarafından üstlenilmiştir. Bu fiilî durum, hizmetin erkek üyeler eliyle yürütülmesine yol açmış ve anaların toplum içindeki görünürlüğünü azaltan bir etki yaratmıştır.

Buna rağmen analık kurumu, yol gösterici, koruyucu ve birleştirici bir manevi makam olarak varlığını sürdürmüştür. Bu yönüyle “ana” figürü, kadınların Alevi toplumu içindeki saygın konumunu pekiştiren geleneksel bir rol modeli işlevi görmektedir. Özellikle yaşlı kadınların cemaat içerisindeki konumu, yalnızca ailevi değil, inançsal bir temsil niteliği de taşır.

Tarihsel olarak bu figürün sadece sembolik bir rol oynamadığını gösteren örnekler mevcuttur. 19. yüzyılda yaşamış olan Anşa Bacı, bu bağlamda dikkate değer bir örnektir. Kendi ocak sistemini kurmuş ve ona bağlı bir mürit topluluğu olan Anşa Bacılar'ı etrafında toplamıştır. Bu topluluk, kendine özgü bir toplumsal yapı ve değer sistemi etrafında şekillenmiştir (Selçuk 2012). Anşa Bacı örneği, kadınların belirli tarihsel bağlamlarda karizmatik liderliğe ulaşabildiklerini ve dinsel yapılarda kurucu roller üstlenebildiklerini göstermesi açısından önemlidir.

Analık makamı, Alevilikte kadınlara dinsel temsil alanında kısmi bir erişim sağlasa da, bu erişim çoğunlukla soya, yaşa ve cemaat içindeki tanınırlığa bağlıdır. Buna karşın bu yapı, kadınların Alevi inanç dünyasında yerini; bazı durumlarda anlamlı ve etkin temsil alanlarına sahip olduklarını ortaya

koymaktadır.

Aleviliğin Eşitlikçi Temeli

Alevilik, manevi olanla birey arasında doğrudan ilişkiye dayanan, içsel deneyimi ve ruhsal olgunluğu esas alan bir inanç sistemidir. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet farklarını ötelere ve bireyleri 'can' kavramı üzerinden tanımlar. *Can* kavramı, kadın ve erkeği cinsiyetten bağımsız öznellikler olarak kabul eder; her birey, hakikat yolunda eşit özne olarak değerlendirilir. Cemlerde kadın ve erkeklerin birlikte ibadet etmesi, semah dönmesi ve aynı sofrada yer alması, bu eşitlik anlayışının ritüel düzeydeki somut ifadesidir.

Alevi inanç pratiğinde kadınlar için herhangi bir kıyafet zorunluluğu bulunmaz; kadınlar cem törenlerine kendi tercih ettikleri kıyafetle katılabilirler. Bu özgürlük hali, sıklıkla Sünni İslam uygulamalarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilir ve Aleviliğin modern, seküler yönlerini temsil eden bir unsur olarak öne çıkar (Hanoğlu 2025; Uyanık 2004; Akdemir 2023). Nitekim bu özellik, Alevi kimliğini tanımlayan ve diğer inanç gruplarından farklılaştıran söylemlerin merkezinde yer alır.

Benzer şekilde, kız çocuklarının eğitime verilen önem de Alevi topluluklarında sıklıkla vurgulanan bir değerdir. Eğitim, yalnızca bireysel bir hak olarak değil, cemaatin kolektif geleceğini güvence altına alan bir sorumluluk olarak görülür. Bu yönüyle eğitim, kadınlar açısından sadece eşitlik söyleminin değil, aynı zamanda güçlenmenin ve kamusal alanda var olmanın bir aracı olarak işlev görmektedir (Hanoğlu, Weiss, and Kaczorowski 2025).

Pratikte Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Alevilikte toplumsal cinsiyet eşitliğini vurgulayan güçlü bir söylem mevcuttur. Bu söylem, Alevi kadınların Sünni İslam anlayışına kıyasla daha özgür, görünür ve eşit konumda oldukları algısı etrafında şekillenir (Hanoğlu 2025). Kadınların cemlerde erkeklerle birlikte ibadet edebilmesi,

başörtüsü zorunluluğunun bulunmaması ve kız çocuklarının eğitimine verilen önem, bu eşitlik anlatısının temel dayanakları arasında yer alır. Ancak bu söylemin gündelik yaşam ve kurumsal yapılar içerisinde ne ölçüde karşılık bulduğu tartışmalıdır.

Alevi kadınların anlatıları, eşitlik söyleminin toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşasında önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Aleviliğin seküler değerler ve cinsiyet eşitliğini teşvik eden bir inanç ve kültürel pratik olarak algılanması, kadınlara özgüven ve temsil alanı sağlarken, aynı zamanda mevcut eşitsizlikleri görünmez kılabilen bir çerçeve de oluşturmuştur (Hanoğlu 2025). Zira bu eşitlik vurgusu, çoğu zaman Aleviliğin İslami normlardan ayrılan kimliğini tanımlamak amacıyla öne çıkarılmakta, ancak fiiliyatta aynı oranda kurumsallaşmamaktadır (Okan 2018; Akdemir 2023; Uyanık 2004).

Pratik düzlemde, kadınlar özellikle cemaat içi karar alma mekanizmaları, yönetim pozisyonları ve ritüel otorite alanlarında sınırlı biçimde temsil edilmektedir. Cem törenlerine yüksek katılımları ve cemevlerinin günlük işleyişindeki aktif rolleri sıklıkla 'temsiliyet' ile karıştırılmakta; ancak kadın emeği, karar mekanizmalarına yansımamakta, görünürlük ile temsil arasında bir uçurum oluşmaktadır (Akdemir 2023; Hanoğlu, Weiss, and Kaczorowski 2025). Benzer şekilde, güncel saha çalışmaları, kadınların özgürlük talebinde bu söylemden yararlandığını; ancak sosyal hayat içerisinde patriyarkanın yeniden üretildiğini ortaya koyar (Hanoğlu, Weiss, and Kaczorowski 2025).

Türkiye ve diasporadaki pek çok cemevinde yönetim pozisyonları hâlen büyük ölçüde erkeklerce doldurulurken, kadınlar çoğunlukla cemevlerinin günlük işleyişini taşıyan emek gücü olarak varlık göstermektedir. Bununla birlikte son yıllarda diasporadaki bazı Alevi kurumlarında eş başkanlık sisteminin uygulanmaya başlanması, kadınların kurumsal temsiline yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Almanya ve Birleşik Krallık gibi

lkelerdeki uygulamalar, kadınlar açısından yeni temsil imkânları yaratmakta; ancak bu dönüşüm hâlen sınırlı ölçekte kalmaktadır.

Sonuç olarak, Alevilikte toplumsal cinsiyet eşitliğine dair söylem, kadınların kimlik müzakerelerinde güçlendirici bir unsur olsa da pratik düzeyde yapısal eitsizliklerle i içe geçmiştir. Bu çelişkili durum, Alevi kadınların hem cemaat içi konumları hem de özgürlük ve görünürlük mücadeleleri açısından sürekli bir müzakere alanı yaratmaktadır.

Zorluklar ve çok Katmanlı Eşitsizlikler

Alevi kadınların maruz kaldığı toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, aynı zamanda etnik, dini, mekânsal ve siyasal dılanmalarla Şekillenir ve kadınları birden fazla ayrımcılık ekseninin odağı hâline getirir (Hanoğlu, Weiss, and Kaczorowski 2025). Çok katmanlı bir yapı sergileyen bu durum, yalnızca bireysel değil; aynı zamanda kolektif ve tarihsel olarak rlm yapısal bir gerçekliğe işaret eder. Zorunlu g, kültürel inkâr, inanç üzerindeki baskılar ve Őiddet geçmişi gibi faktörler, bu eşitsizliği hem psikososyal hem de siyasal düzeyde derinletirir.

Kadınların karılatığı başlıca zorluklardan biri, cemaat içi ataerkil yapılanmalar ile kamusal alandaki cinsiyetçi normların birbirini pekitirmesidir. Alevi kadınlar, özellikle cemevi gibi kurumsal alanlarda aktif roller stlenseler de, yönetim ve karar alma süreçlerinde yeterince temsil edilmemektedirler. Kadın emeği, çoğunlukla kurumsal ileyiin belkemiğini oluşturmasına rağmen görünürlük ve temsil arasındaki eşitsizlik devam etmektedir.

Kuşaklar arası travmalar ve kolektif hafıza da kadınların toplumsal deneyimlerini Őekillendiren belirleyici faktörlerdir. Katliamlardan devlet baskılarına, ge ve Őiddet döngüsüne uzanan hafıza zinciri, kadınların hem bireysel hem toplumsal olarak kendilerini konumlandırma biçimlerine etki etmektedir. Kadınlar bir yandan geçmişle yüzleşme pratikleri geliştirirken, diğer yandan da bu travmaların kuşaktan

kuşağa aktarımını dönüştürmeye çalışmaktadırlar (Hanoğlu 2025; Hanoğlu, Weiss, and Kaczorowski 2025).

Devletin toplumsal cinsiyet politikaları da bu yapısal dışlanmayı derinleştirir. Sünni-milliyetçi normları esas alan resmî ideoloji, özellikle Alevi Kürt kadınları hem etnik-dini hem de cinsiyet temelli bir 'uyumsuzluk' kategorisine yerleştirerek marjinalleştirir. Bu da kadınların kurumsal alanlardan dışlanmasını ve ötekileştirilmesini beraberinde getirmektedir.

Tüm bu çok katmanlı eşitsizlik ortamına rağmen, Alevi kadınlar gerek Türkiye'de gerek diasporada farklı özneleşme stratejileri geliştirerek hem kültürel aidiyetlerini sürdürmekte hem de ataerkil yapılarla müzakere içinde kimliklerini ve cinsiyet rollerini yeniden inşa etmektedirler (Hanoğlu, Weiss, and Kaczorowski 2025). Özellikle genç kuşak kadınlar için Alevilik, yalnızca geleneksel inanç alanı değil; aynı zamanda mücadele, temsil ve dönüşüm sahasına dönüşmektedir.

Sonuç

Alevilik'te kadın hem kutsalın taşıyıcısı hem de toplumsal yaşamın kurucu öznesi olarak özgün bir konuma sahiptir. Kadının 'doğum kapısı' üzerinden tanımlanan teolojik merkeziliği, inanç sistemine içkin cinsiyetlerüstü bir eşitlik anlayışıyla birleşir. 'Can' kavramı, bu eşitliğin ritüel ve söylemsel düzeydeki en görünür ifadesidir. Ancak toplumsal pratikte, cemaat içi ataerkil yapılar, kurumsal dışlanma biçimleri ve çok katmanlı eşitsizlikler, bu potansiyelin sınırlarını belirlemektedir.

Yine de Alevi kadınlar gerek Türkiye'de gerek diasporada hem inanç yapılarıyla hem de toplumsal normlarla müzakere içinde kimliklerini yeniden kurmakta; kültürel aidiyetlerini sürdürürken temsil, eşitlik ve özgürlük taleplerini farklı düzlemlerde dile getirmektedirler. Kadınların bu çok yönlü çabaları, Alevilikte kadın deneyiminin yalnızca kutsallık ve gelenekle değil, aynı zamanda dönüşüm ve mücadeleyle de

şekillendiğini ortaya koyar. Bu bağlamda Alevi kadınlar, yalnızca inanın taşıyıcısı değil; aynı zamanda onun yaşayan, dönüşen ve dönüştüren öznesi olmaya devam etmektedirler.

Sonnotlar

[1] Bu kavramsallaştırma, hem sözlü hem de yazılı kaynakların yakın bir okumasından ortaya çıkmaktadır. Dersim'de 13 Nisan 2025 tarihinde, Alevi Ansiklopedisi'nin sözlü gelenek arşivi kapsamında Pir Ali Doğan ile gerçekleştirdiğimiz mülakatta ifade edilen öğretiler ile Başköylü Hasan Efendi'nin öğretilerine dair yazılı anlatılar (Özcan 1992) birlikte ele alınmaktadır.

Kaynakça & İleri Okumalar

Akdemir, Ayşegül. 2023. 'The Construction of Gender Identity in Alevi Organisations: Discourses, Practices, and Gaps'. *Ethnography* 24 (4): 474-95.

Hanoğlu, Hayal. 2025. 'Dersimi Women, Family, and Activism: Navigating and Negotiating Alternative Spaces'. In *Enacting Citizenship: Kurdish Women's Resilience, Activism and Creativity*, by Wendelmoet Hamelink, Joanna Bocheńska, Dobrosława Wiktor-Mach, Karol Kaczorowski, Hayal Hanoğlu, Marcin Skupiński, Azad Hajiagha, Hüseyin Rodi Keskin, Nerina Weiss, and Besime Şen, 133-60. Palgrave Macmillan.

Hanoğlu, Hayal, Nerina Weiss, and Karol Kaczorowski. 2025. 'The Roads to Empowerment: An Intersectional Analysis of Kurdish Alevi Women's Struggle for Equality and Freedom'. *Cogent Arts & Humanities* 12 (1): 2483582. <https://doi.org/10.1080/23311983.2025.2483582>.

Okan, Nimet. 2018. 'Thoughts on the Rhetoric That Women and Men Are Equal in Alevi Belief and Practice (Alevilik)-to Songül'. *National Identities* 20 (1): 69-89.

Özcan, Pir Sultan. 1992. *Varlığın Doğuşu / Beyan Eden Başköylü Hasan Efendi*. Anadolu Matbaası.

Selçuk, Ali. 2012. 'Merkezi Kurumsal Otoritenin Ötekileştirdiği Bir Topluluk: Anşa Bacılar (A Community Otherised by the Central Institutional Authority: Anşa Sisters)'. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, no. 61.

Uyanık, Zeki. 2004. 'Alevilik, Aleviler ve Kadın'. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 32:29-35.